

Олексій Гумін, Рома Сибірна, В'ячеслав Сас, Людмила Сергієнко, Олена Устюгова, Наталія Хмельовська
Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА КРИМІНАЛІСТИЧНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

© Олексій Гумін, Рома Сибірна, В'ячеслав Сас, Людмила Сергієнко, Олена Устюгова, Наталія Хмельовська, 2002

Сучасний розвиток термінологічного апарату у сфері криміналістики та кримінального процесу повинен іти по шляху уніфікації та універсалізації існуючої термінології. При цьому необхідне забезпечення відповідності застосовуваних термінів і понять кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству, а також світовому рівневі розвитку юриспруденції.

The modern development of the terminological apparatus in the sphere of criminalistics and criminal procedure must follow the unification and universalization of the existing terminology. That's why it's necessary to provide the correspondence of the applied terms and concept to criminal and criminal-procedural legislation as well as to the world level of the jurisdiction development.

Мова юриспруденції набуває особливого поширення у період становлення правової держави. Цей процес активно впливає на вирішення важливих завдань українського національного відродження.

В умовах відсутності державності української нації гальмувався будь-який розвиток літературної і наукової мови та її поширення. Свідченням цього є численні заборони на видання літератури (зокрема спеціальної) українською мовою.

Унаслідок намагань реалізації так званої теорії про злиття мов, українська мова у своєму розвитку прямувала до уподібнення з російською, до широкого калькування, яке вилилося в заміну багатьох термінів російськими. Однак з наданням українській мові статусу державної, із утвердженням її в усіх державних структурах, відкрився новий простір для повного і глибокого опанування мови, для збагачення словникового запасу, підвищення власної мовної культури, професійного рівня.

Одним із показників зрілості науки є ступінь сформованості її понятійного апарату та відповідної термінології.

Поняття, акумулюючи досягнення наукового пізнання, є необхідною ланкою проникнення у сутність явищ, реалізації комунікативних і конструктивних завдань науки.

Поняття є формою мислення, в якій відображаються суттєві ознаки, зв'язки та відношення предметів і явищ, виділяється загальне. Загальні фундаментальні поняття мають назву категорій (від грецького *categoria* – ознака).

Наукові поняття, як і поняття у техніці, мистецтві, виробництві тощо, мають складну і громіздку конструкцію, а тому для застосування потребують виразних і точних форм. Такими формами є терміни, формули, умовні позначки тощо.

Термін є мовним засобом, який словом або сукупністю слів називає певне поняття. Походить це слово з древньої римської культури – від назви божества кордонів Терміна і

від латинського слова *terminus* – кордон, межа. Система термінів певної галузі наукового знання, техніки, виду мистецтва тощо, називається термінологією.

Наявність специфічної термінології притаманне усім наукам, які вивчають причини, умови і механізм вчинення злочинів, їх розслідування, шляхи їх попередження і припинення. Серед цих наук головне значення має криміналістика, бо саме вона безпосередньо обслуговує практичну діяльність, завдяки якій накопичується необхідний матеріал у вигляді істинних фактичних даних та узагальнень для статистики, кримінології, кримінального права і процесу, психології, психіатрії та інших численних наукових напрямків боротьби із злочинністю.

Проблему термінології вітчизняної науки кримінального процесу і криміналістики необхідно, на наш погляд, розглядати передусім у двох аспектах:

- 1) в аспекті термінологічного відображення системи понять цих наук;
- 2) в аспекті вимовляння відповідних термінів.

У мовному аспекті сучасна вітчизняна кримінально-процесуальна та криміналістична теорія і практика оперують лексичними формами, що прийшли з прадавніх мовних культур – древньогрецької, древньоримської, старослов'янської та інших або з мов народів пізніших часів – французької, англійської, німецької, російської, польської та інших. Відповідно до принципу рівності усіх народів та їх мов кримінально-процесуальна та криміналістична термінологія на території України повинна мати вимову державною мовою – українською і не піддаватися впливові мов інших етнічних груп населення.

Слід зазначити, що вимоги до української юридичної термінології в сучасних умовах обмежені в Україні та за її межами певними обставинами, головними з яких, на нашу думку, є:

- повільна українізація суспільного життя, особливо на буденному рівні;
- недостатня кількість вітчизняних криміналістичних і кримінально-процесуальних досліджень з даної проблеми;
- недостатнє пропагування української мови на міжнародному рівні.

Кримінально-правові науки у вирішенні своїх завдань змушені внаслідок взаємозалежності процесів, що відбуваються у світі, використовувати понятійний апарат та відповідну термінологію інших наук. У пізнанні злочинів та шляхів їх припинення і попередження ці науки використовують загальнонаукові методи, методи окремих наук та власні (спеціальні) методи. Таким чином, понятійний апарат і термінологія цих наук мають два масиви: а) запозичений; б) власний.

Запозичені поняття і терміни зобов'язують до точного їх застосування і вживання.

Як приклад, можна навести поняття “криміналістичної технології”. Це поняття пропонується без роз'яснення його змісту. Тому необхідно звернутися до корінного поняття технології, яке знаходиться за межами криміналістики і може вживатися лише як запозичене, в незмінному вигляді, бо бажано уникати в різних науках однакової термінології з різним значенням.

Одночасно запозичені поняття і терміни не можуть сприйматися без критичного їх осмислення. Як приклад, слід нагадати, що поняття “криміналістика” у різних світових доктринах має різну систему і відповідно зміст.

Аналіз багаточисленних кримінально-процесуальних та криміналістичних досліджень вітчизняних і закордонних науковців вказує на те, що вироблені поняття і відповідні терміни поки що не мають цілісної і закінченої системи. Навіть поняття категорійного рівня – поняття криміналістики, її завдань, системи, суті складових окремих та вузлових теорій –

мають різне визнання і тлумачення. В цілому це пояснюється складністю об'єкта пізнання і процесу його пізнання як основних категорій криміналістики.

В криміналістиці є таке поняття, як мова криміналістики. Це система загальних і окремих понять криміналістики, які знайшли свій вираз через визначення та позначення (терміни, знаки).

Мова криміналістики підлягає змінам, які пов'язані, наприклад, з розширенням кола визначень, які застосовуються. Ця тенденція проявляється у збільшенні кількості визначень криміналістичних понять, тобто таких, які вживає криміналістична наука (наприклад, дактилоскопія, трасологія, негативні обставини). Мова криміналістики підлягає змінам у зв'язку з заміною одних визначень іншими, уточненням визначень, які застосовуються, у зв'язку з диференціацією визначень за ознаками їх підлеглості. При цьому виділяється група визначень, які відносяться до криміналістичних категорій, визначення яких виступають родовими по відношенню до визначень понять, які входять в обсяг цих категорій (наприклад, категорія “криміналістичний прийом” об'єднує поняття і визначення техніко-криміналістичного і тактико-криміналістичного прийомів).

Нерівномірність розвитку окремих і вузлових теорій криміналістики передусім зовнішньо визначається термінологічно. Майже кожний новий підручник з криміналістики надає своєрідну систему і зокрема термінологію першого розділу (“Криміналістична техніка”), в якому розроблено проблему його співвідношення з криміналістичною експертологією.

Незважаючи на органічну єдність криміналістичної експертизи з криміналістичною технікою, а інших експертиз розслідування злочинів – з криміналістичною тактикою та методикою, навіть назви наукової спеціальності “кримінальний процес, криміналістика і судова експертиза” відокремлюють окреме (експертизу) від цілого (криміналістика).

Подібне відокремлення в криміналістичній тактиці і методиці розслідування злочинів є традиційним. Однією з причин цього є те, що ці складові частини науки криміналістики користуються переважно запозиченими, зокрема з кримінально-процесуальної науки, криміналістично не специфічними поняттями і термінами (доказами, предметом доказування тощо). Це впливає на рівень визначення категорій криміналістичної тактики, розслідування злочину та інше.

Звичайно, наука кримінального процесу та криміналістики враховує усі поняття і терміни будь-якої галузі знань і техніки, культури і мистецтва, виробництва і торгівлі, фінансів і бізнесу, але лише в напрямку їх використання для вироблення власних понять і відповідних термінів, необхідних для пізнання, попередження і припинення злочинів. В цьому відношенні використання понять кримінально-процесуальної науки є обов'язковим засобом який проте не можна оцінювати як замітник криміналістичних методів.

Вивчення проблем сучасної криміналістичної та кримінально-процесуальної термінології дозволяє окреслити ряд тенденцій розвитку термінологічного апарату і зробити наступні висновки:

1) Українська мова в законодавчій, виконавчій, судовій та правоохоронній сферах діяльності зазнала нищівної російськомовної асиміляції, яка руйнувала всі фонетичні, лексичні, синтаксичні, стилістичні особливості української мови. Основний напрямок формування сучасного ділового мовлення – це усунення кальок із іноземних, зокрема російської мови і пропагування натомість питомо українських слів.

2) Кожна наука оперує певною системою понять і термінів, які їх називають. Їх однозначне розуміння необхідне для правильного застосування наукових положень. Під поняттям слід розуміти цілісну сукупність суджень про який-небудь об'єкт. Під терміном розуміють слово, або словосполучення, яке фіксує відповідне поняття науки.

3) Тенденціями розвитку термінологічного апарату, на наш погляд є:

а) уніфікація термінології, оскільки скорочується кількість термінів які означають один і той же об'єкт, наприклад тактичний прийом. Ідеальний випадок, коли для позначення об'єкта існує один термін.

Вплив уніфікації на мову науки кримінального процесу і криміналістики має місце також тоді, коли декілька прийнятих термінів замінюються одним повним, який існує не поряд зі старими термінами, а замість них. Одночасно з уніфікацією відбувається оновлення і доповнення термінології за рахунок використання термінів нових галузей знань.

б) розширення кола визначень, які застосовуються, їх зміна і диференціація.

4) Вирішенню даної проблеми буде сприяти адекватний переклад на українську мову традиційних термінів іншомовного походження і їх відповідність світовому рівню розвитку наук кримінального процесу і криміналістики, а також відповідність у застосуванні кримінального і кримінально-процесуального законодавства.

Виходячи із вищенаведеного вважаємо, що значну увагу належить звернути на створення фахових багатотомних юридичних словників, криміналістичних і кримінально-процесуальних енциклопедій, а також значно доповнити статтю 32 КПК України "роз'яснення значення термінів кодексу".

Марина Буракова

Гомельський державний університет ім. Ф.Скорини, Білорусія

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

© *Марина Буракова, 2002*

Розглянуто розвиток білоруської юридичної термінології в нерозривному зв'язку з історією розвитку і функціонування білоруської літературної мови, причини і закономірності недостатнього розроблення системи юридичної термінології та творення білоруських юридичних термінів.

The article deals with the history of the development of Byelorussian juridical terminology in indissoluble link with the history of development and functioning of Byelorussian literary language, the causes and regularities of insufficient elaboration of juridical terminology system and creation of Byelorussian juridical terms.

Упорядочение и формирование современной терминологии разных отраслей науки и техники непосредственно связаны с развитием и функционированием каждого национального языка, так как терминология, хотя и составляет самостоятельный пласт, но является «частью лексики литературного языка» [1, с.5]. Следовательно, изучение состояния юридической терминологии и прогнозирование ее развития, например, в